

יגיל לוי, 2023 / יורים ולא בוכים – המיליטריזציה החדשה של ישראל בשנות האלפיים. הוצאת למדא עיון – האוניברסיטה הפתוחה, 448 עמודים.

פרופ' יגיל לוי, מהבולטים והחשובים שבחוקרי צבא־חברה בישראל ובעולם, פורץ דרך במסגור תובנות ואחראי לפיתוחן ולניסוחן של כמה מהתיאוריות החשובות בתחום, מניח עוד נדבך חשוב וייחודי לעשייתו המחקרית הפורה והנמרצת. להבדיל מחוקרים רבים בעולם האקדמי, המעדיפים להישאר ספונים במגדל השן האקדמי, לוי מרבה לפרסם מאמרי דעה נוקבים, בעיקר בעיתון הארץ, שבהם הוא מנביט תובנות ורעיונות, שהופכים במעלה הדרך לתיאוריות סדורות, המוצאות את מקומן בפרסום מדעי של מאמר או של ספר. כמי שעוקב באדיקות אחר פועלו המחקרי ומקפיד לקרוא את כל פרסומיו (ולמען הגילוי הנאות גם שותפו לכתיבה בכמה מהם, כמו גם לחלק מעשייתו המחקרית במסגרת סדנאות וקבוצות מחקר לסוגיהן ברבות השנים), אני מלא הערכה ליכולתו האנליטית ולחשיבתו המקורית, גם במקרים, ויש לא מעט כאלו, שבהם אני מוצא עצמי חלוק על ניתוחיו או על מסקנותיו.

כדרכו המלומדה, גם בספר שלפנינו, שפורסם טרם מלחמת "חרבות ברזל", הקפיד לוי למסמך את טיעוניו ולבסס אמפירית את המסגרת התיאורטית שפיתח. זו למעשה מוסיפה קומה לבניין רעיוני ותיאורטי שהוא מפתח בהתמדה ובעיקשות מרשימה במהלך השנים. בכל מאמר או ספר היוצאים תחת ידו מתבססת ומתרחבת משנתו הרעיונית, ובהחלט אפשר לדבר במונחים של מפעל חיים אינטלקטואלי, ייחודי, מאתגר, ובמובנים רבים גם פורץ דרך. ללוי כישרון מיוחד לזהות באירועים ובממצאים האמפיריים דפוסים שיטתיים, המאפשרים ניסוח הגיונות כלליים המיתרגמים למשנה תיאורטית מפותחת ומנומקת. גם כאשר חלק מאמירותיו או תובנותיו והסבריו קשים לעיכול בחלק מהמקרים, יש בהם כדי להציב מראה ובעיקר מחשבה, ובפעמים רבות גם תחושת חוסר נוחות ואפילו מבוכה מפני המגמות המסתמנות וההגיונות המניעים אותן.

גם ספרו זה התפתח משורה של מאמרי דעה שפרסם בעיתון הארץ, מספרים קודמים שערך וכתב וממאמרים שפרסם. לוי, שקנאי למשנתו ולכבודו המקצועי, מקפיד לנהוג בהגינות מרשימה כלפי עמיתיו בעולם האקדמי ומחוצה לו, כשהוא מרבה לאתגר את

עצמו ואת רעיונותיו בביקורות עמיתים עוד בטרם כתיבה ובשלב של הבשלת רעיונות, ומקפיד תמיד להכיר להם תודה על מה שהוא מעריך כתרומתם החשובה לתהליך היצירה והכתיבה. בעולם שבו קנאת סופרים לא תמיד מרבה חוכמה, והפרגון אינו בהכרח שכח, ראוי להכיר לו תודה והערכה גם על זה.

עניינו של הספר שלפנינו הוא המיליטריזציה של השיח הישראלי, "הניסיון לשרטט את אופייה של המיליטריזציה החדשה, להבדילה מזו הישנה ולזהות את מחולליה" (עמ' 12). הספר מחולק לשישה פרקים עיקריים, ושלושת הראשונים ממוקדים במיקומו של הספר בשדה המחקר, בטיעונים המרכזיים ובמסגרת התיאורטית, הממוקדת בלגיטימציה להפעלת כוח (הבסיס התיאורטי לסוגיה זו הונח כבר בספר קודם, **חמושים בלגיטימציה**, בעריכת לוי ועפרה בין ישי, שפורסם בשנת 2020). בחלק הרביעי מתמקד לוי בזיהוי תהליכי המיליטריזציה, והפרק החמישי מתייחס להתפתחותם של תהליכים שנועדו לצמצם את עלות ניהולו של הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שהושתו על המעמד הבינוני (כאן בולט שוב חיבורו של הרעיון לתשתית תיאורטית שפותחה בחיבורים מוקדמים של לוי, בפרט לגבי ספרו **צבא הפריפריות**), וסייעו למיליטריזציה של השיח בישראל או האיצו אותה בדרך. הפרק השישי בספר הוא הפרק המאתגר ביותר בעיניי, מעצם חשיפתו של פרדוקס לכאורה בין הליברליזם ותרומתו למיליטריזציה של השיח באמצעות הלגיטימציה שהוא מייצר לעצם השימוש באליםמות.

לוי מאמץ את הגדרתו של הסוציולוג מייקל קאן למושג מיליטריזציה כ"התחזקות ההעדפה התרבותית-פוליטית לשימוש בכוח, האיום לשימוש בכוח, או ההכנות לשימוש בכוח, ותפיסתה כנורמלית ואף כרצויה" (עמ' 14). בנוגע למיליטריזציה הנטועה או נובעת מהלאומיות האתנית הישראלית מראשיתה, לוי נשען על הבחנותיו של אורי בן אליעזר, כפי שבאו לידי ביטוי בספרו **מלחמה במקום שלום: מאה שנות לאומיות ומיליטריזם בישראל** (2019) ועל הבחנותיו שלו בנוגע להבדל בין השליטה האזרחית על הצבא להיעדר שליטה על הצבאיות (השימוש בכוח הצבאי), שפיתח בספרו **מי שולט על הצבא? בין פיקוח על הצבא לשליטה בצבאיות** (2010). את המסע האינטלקטואלי לבירור מאפייני המיליטריזציה החדשה של ישראל הוא מתחיל בהסבר מחוללי המיליטריזציה החדשה ובלגיטימציה המתפתחת והמשתכללת לאליםמות הצבאית ולשימוש בה, תוך שימת דגש על העלייה ברמתה או במפלסה של המיליטריזציה ובתופעות חדשות שהתפתחו בשל כך. עניינו של לוי בספר אינו במיליטריזציה כתופעה תרבותית-פוליטית בלבד, "אלא בחיבור הקונקרטי, הדינמי והרחב שלה למדיניות צבאית [מדיניות הפעלת הכוח – ק.מ.] באמצעות הלגיטימציה" (עמ' 16). לשיטתו, הלגיטימציה לאליםמות הופכת למכשיר מדינתי וחברתי, ואפילו משפטי ומוסרי-ערכי, לקיום השליטה הישראלית בגדה המערבית וברצועת עזה ולהתמשכותה, באופן שמפחית, מרדד ומשכך התנגדויות מחוץ לצבא

ואפילו בשורותיו, ואולי גם שיכוך הדיסוננס הקוגניטיבי שנוצר בהתנגשות בין מערכת הערכים שמייחסת החברה הישראלית לעצמה לבין אופן הפעלת האלימות (הכוח הצבאי). את הטיעון המרכזי של הספר ממצה לוי בניסוח חד ומדויק בדבר התחזקות של מנגנוני הלגיטימציה להפעלת כוח צבאי לאחר התפרצותה של האינתיפאדה השנייה, כאשר המחולל העיקרי לתהליך הוא "תוצר של פרדוקס: ככל שגוברים בחברה החסמים להפעלת כוח – שמקורם במגבלות בין-לאומיות, בקיומן של חלופות מדיניות מופרות להפעלת כוח ובצמיחתה של תרבות של חברת שוק ליברלית המטילה מגבלות על הקרבה צבאית – כך מתעצם המאמץ של מוסדות המדינה ושל קואליציית הכוחות התומכים בהם להגביר את הלגיטימציה לשימוש בכוח ולהקרבה צבאית" (עמ' 16). בניסוח הטיעון בולטת גישתו הדיאלקטית של לוי, המאפיינת את כתיבתו הפורייה. את החיבור או ההסבר לטיעון הוא קושר לכלכלת השוק ולריבוד החברתי בישראל. החיבור הוא בהתייחסותו להפחתת הנטל מקבוצות "הצווארון הלבן" בצבא, המניעות את חברת השוק הליברלית, מה שמפחית את המוטיבציה שלהן להוביל לסיום הסכסוך והשליטה הישראלית בפלסטינים, ולהזנת המערכים הצבאיים המנהלים את שגרת השליטה בבני הפריפריות החברתיות-כלכליות – "הצווארון הכחול". את האחרונים הוא מזוהה כקבוצה אתנו-לאומית שאיתה מבססת המדינה סוג של ברית, שתכליתה המשך השליטה בפלסטינים. הטיעון והניתוח מחזירים אותנו לכתיבה ענפה של לוי בנושאים הללו. למעשה, בספר זה מפתח לוי את הטיעון לגבי התפתחותה של המיליטריזציה בישראל ובישיח הישראלי כאדן נוסף לשני אדנים שכבר פיתח והניח בספרים ובחיבורים קודמים בנוגע לצבא הפריפריות ולשכפול הריבוד האתנו-חברתי-כלכלי במבנה הצבא ובתפקודו, בעיקר במשימות השיטור שעליהן הוא מופקד וללגיטימציה לשימוש בכוח, המתפתחת ומתרחבת.

לגישתו של לוי, תכלית פיתוחה והעצמתה של המיליטריזציה היא קיבוע שליטת ישראל בגדה המערבית. הוא מזהה שתי שכבות של מיליטריזציה, כאשר על גבי תשתית המיליטריזם הצבאי-חילוני, ש"השתקף בהתחזקות החשיבה הצבאית ובהחלשת זיקתה לחשיבה המדינית" (עמ' 17) התפתח ברבות הימים מיליטריזם דתי-לאומני. זה "התפתח בתוך שורות הצבא ובקרב הקבוצות החברתיות המזינות אותו" (עמ' 17), כשהוא מאתגר את המיליטריזם החילוני, אך בה בעת, כמיטב גישתו הדיאלקטית של לוי, "מחזקו בחתירתו לנתץ את הסוואתה של האלימות ואת הכחשתה לטובת הצגתה כמעשה ראוי ואף מעורר גאווה" (עמ' 17).

בניתוח התופעה מתייחס לוי גם לטיפוח האמונה בדבר יכולתם של פיתוחים טכנולוגיים לייתר פתרון מדיני ולקבע את הלגיטימציה לשימוש בכוח. את הביסוסים האמפיריים והאנליטיים לטיעונים בדבר הלגיטימציה לשימוש באלימות ותרומתה של הטכנולוגיה

לחיוזוק המיליטריוזם ניתן למצוא בספריו חמושים בלגיטימציה (2020) ומתנופה לתורפה (2024).

עיקרי החידושים התיאורטיים והאנליטיים בספרו של לוי באים לידי ביטוי באבחון יסודות המיליטריוזם הישראלי העכשווי, זיהוי הפרדוקס של המיליטריזציה ויחסי הגומלין שבין החשיבה הצבאית לחשיבה המדינית, וחולשת האחרונה בהשפעת המיליטריוזם החדש. לוי מניח גם את היסודות לטיעון מאוחר יותר שלו בדבר הרציונליות האינסטרומנטלית, שבאה לידי ביטוי במיליטריוזם החדש ואולי אף מזינה אותו. במובן זה, לוי מניח מבנה רעיוני שלם ומורכב, מנומק ומאיר עיניים של תופעת המיליטריוזם.

הספר, שמניח את התשתית הרעיונית והתיאורטית, מנהיר את הקשר בין הריבוד החברתי בצבא לבין התפתחות התופעה. חשוב מזה, לוי מניח תשתית לדיון רחב ומקיף יותר בנוגע לריבוד החברתי בישראל ולהשפעותיו על הפוליטיקה הישראלית במובנים רחבים יותר. הריבוד החברתי בצבא משקף את הריבוד החברתי בחברה הישראלית, את החלוקה לשבטים, למגזרים או לקבוצות חברתיות, המובחנות זו מזו ברכיבי זהותן. הבדלים אלו מקרינים ומשפיעים גם על עמדתם בנוגע להמשך השליטה בפלסטינים, ועל מאבקם לשינוי מבנה הכוח של החברה הישראלית. המאבק מחלחל לצבא, ומשם משפיע על תהליכי קבלת החלטות ועל עיצוב האסטרטגיה הלאומית.

פרק המבוא של הספר בנוי לתלפיות, ומציג בצורה ברורה מאוד ומרחיבה את הטיעונים המרכזיים של הספר ואת ההגיונות המארגנים של התשתית התיאורטית. כתיבתו של לוי מורכבת ומעמיקה, מאתגרת ומנומקת למשעי. לוי אינו מתייחס בספרו לנסיבות ההיסטוריות והגיאופוליטיות או האסטרטגיות שבהן נתונה ישראל במרחב, ואת השפעתן של אלו על התפתחות התופעה והגיונות המיליטריוזם הישראלי. הזיקות וההשפעות מחייבות דיון, מחקר וכתיבה, ולא מן הנמנע שהיה בהן כדי להשפיע על מה שמתאר ומנתח לוי, אך אין בכך כדי לגרוע מאיכות הניתוח והכישרון המחקרי והספרותי של חוקר חשוב ומוערך זה. זהו ספר חובה, ולא רק לחובבי הז'אנר של חוקרי צבא-חברה, אלא לכל מי שחוקר את החברה הישראלית ומתעניין בה.